

3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією Осауленка Олександра Григоровича. – Київ ТОВ “Август Трейд”, 2011 р. – С. 204; 354.
4. Третьяк А. Держава має регулювати і планувати земельні відносини / А. Третьяк // Голос України. – 2008. – 17 жовтня. – С. 8-9.
5. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 73-78.

Кирилюк І. Н. Финансовое обеспечение аграрного сектора Украины: проблемы и направления совершенствования

В статье исследуются проблемы финансового обеспечения аграрного сектора Украины и предлагаются основные направления его совершенствования с целью повышения эффективного развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: финансирование, инвестиции, кредитование, ипотека.

Kirilyuk I. Financial providing of agrarian sector of Ukraine: problems and directions of perfection

In the article the problems of the financial providing of agrarian sector of Ukraine are investigated and basic directions of his perfection are offered with the aim of increase of effective development of agriculture.

Key words: financing, investments, crediting, mortgage.

***Руженський М. М.
Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України***

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Визначено змістовні характеристики інституціоналізації соціального захисту населення. Представлено авторське бачення процесу становлення і розвитку інституційних форм соціального захисту населення в історичному контексті.

Ключові слова: інститути, інституціоналізація, соціальний захист населення.

Однією з найбільш актуальних для України є проблема трансформації соціального захисту населення в систему адекватну ринковим відносинам. Складовою частиною цього процесу є формування інституційного середовища системи соціального захисту населення, котре відповідало б реаліям нинішніх соціально-економічних відносин в українському суспільстві.

Дослідженню проблем соціального захисту населення в нинішніх умовах присв'ячені роботи відомих вітчизняних вчених Н. Абакумової, Н. Борецької, І. Гнибіденка, А. Колота, І. Кравченка, Ю. Кулікова, Е. Лібанової, А. Поручника та інших. Значна увага аналізу проблем соціального захисту населення приділяються в роботах російських вчених Є. Аграновської, А. Зубкової, Л. Нестерова, В. Роїка, Р. Халфіної. Вагомий доробок у розробку теоретичних питань соціального захисту населення мають західні вчені Е. Кольберг, К. Естін-Андерсон, М. Ганслі.

Аналіз останніх публікацій свідчить про недостатню увагу науковців до питань інституціоналізації соціального захисту населення, що є суттєвою прогалиною в

розробці теоретичних засад появи, становлення і розвитку цієї складової соціально-економічних відносин у суспільстві.

Мета дослідження полягає в тому, щоб окреслити зміст процесу інституціоналізації соціального захисту населення як системного утворення.

Становлення соціального захисту населення як суспільного інституту тісно пов'язане з його інституціоналізацією. Вже семантична подібність цих категорій вказує на певний їх взаємозв'язок. При цьому слід мати на увазі, що суспільство завжди намагається інституціоналізувати свої відносини, пов'язані з актуальними та спільними для певних сукупностей людей економічними й соціальними інтересами. Цей процес є постійним супутником функціонування і розвитку суспільства та всіх його складових. Відомо, що прихильники інституціоналізму розглядають розвиток інститутів як розвиток суспільства. Останнє впливає з того, що життєдіяльність суспільства протікає в межах і під впливом певних інститутів, зумовлюється і регламентується ними, розвивається разом з їх формуванням і функціонуванням. При цьому доцільно підкреслити, що в зазначених процесах діють не інститути, а люди, керуючись нормами, процедурами, закладеними в інститутах. Тому суспільні відносини як діяльність і поведінка окремих індивідів, груп, класів у всій багатогранності форм, норм щодо свого життєзабезпечення і життєдіяльності формуються та функціонують в межах певних інститутів, які в свою чергу формуються, формалізуються і структуруються організаційно людьми. В цьому сенсі можна твердити, що інститути є продукт людської діяльності, елемент суспільних відносин, сконструйована людиною реальність.

В напрацюваннях науковців з проблем інституціоналізації соціально-економічних відносин привертає увагу думка, що інституціоналізація пов'язана з будь-якими соціальними діями і стосунками людини, яким властива повторюваність. Це означає, що діяльність людей як спосіб їхнього суспільного життя здійснюється в інституціоналізованих формах і стосується як простих дій, вчинків, так і взаємодії складних соціальних утворень – соціальних груп, організацій тощо [1, с. 153].

В цьому разі доречною є думка, що процеси інституціоналізації притаманні організаціям як окремим суспільним утворенням, які створюються з певною метою в окремій сфері людської діяльності [2, с. 142].

Ретроспективний аналіз виникнення і функціонування соціального захисту населення як суспільного інституту свідчить про системну повторюваність дій людей, спрямованих на зменшення негативних наслідків ризиків різноманітного походження. Зазначені дії здійснюються в досить різноманітних інституціоналізованих формах в процесі взаємодії всередині соціальних верств населення та між створеними організаціями. Так, впродовж тривалого часу українська селянська община піклувалась про старих, хворих, сиріт, вдів, що привело до появи та поширення інституту старців, інституту утримання сиріт, інституту прийматства, інституту вдів [3, с. 12].

Сімейна і общинна форми соціального захисту соціально вразливих верств населення в епоху раннього середньовіччя доповнювалась діяльністю братств – релігійно-національних організацій українського заможного міщанства. Організаційною формою соціального захисту убогих, немічних, сиріт у цей період

були братські та ремісничі притулки (шпиталі). У містах ремісничі цехи мали свої шпиталі. Братські шпиталі утримувались за кошти парафіян, а ремісничі – за кошти відповідних цехів. Практикувалось об'єднання коштів невеликих цехів для утворення та утримання спільних шпиталів. У деяких містах шпиталі утримувались за рахунок плати за використання наявної на той час інфраструктури (переправа поромом, користування мостами і таке інше). Існували в Україні і шпиталі, котрі утримувались на кошти, що їх заповідали заможні люди, які відписували для цього села млини, шинки.

Виникнувши на основі людських інстинктів щодо задоволення найпростіших фізіологічних потреб, соціальний захист населення у його найпростіших початкових формах, сприяв задоволенню не тільки цієї, а інших потреб людини, що складає зміст такого захисту. Набуваючи самопідтримуючого характеру і у відповідності з дією зворотнього зв'язку в процесі історичного розвитку цього суспільного інституту формувалися певні стереотипи мислення і поведінки людей.

У такий спосіб функціонування початкових інституційних форм соціального захисту населення впливало на поведінку індивідів, котрі мають схильність діяти на засадах самопідтримуваних соціокультурних норм (звичок, традицій, стереотипів мислення і поведінки) та загально визнаної практики. Вони ставали певними орієнтирами раціональної поведінки людини у сфері облаштування суспільного буття. Тому на початкових етапах становлення соціального захисту населення здійснення його основних функцій переважно базується на традиціях, звичках, цінностях. Параметри його дії унормовувалися державними законодавчими актами епізодично, сфера їх дії була незначною, поширювалася тільки на окремі верстви населення. Регулювання його функціонування та розвитку здійснювалось в основному неформальними інститутами. За таких умов соціальний захист населення ще не має розвиненої та формалізованої інституційної структури. Однак в міру втягування у виробництво значних мас працівників, ускладнення використовуваної техніки і технологій, поширенням капіталістичних виробничих відносин на всі сфери суспільного відтворення, з одного боку, зростає кількість ризиків техногенного, технічного, соціального і економічного характеру, а з іншого – під їх дію потрапляють значні маси населення. Тому функціонування економічних систем без відповідних інститутів соціального захисту породжувало все більшу кількість проблем соціально-економічного характеру (соціальна напруга в суспільстві, страйки, протести, акції непокори владі, революційні виступи).

Водночас аналітичні узагальнення переконують, що становлення соціального захисту населення починається з його відособлення як особливого структурного елемента економічної системи і соціально-економічних відносин, в самостійну складову цієї системи. Як елемент останньої він має об'єктивні складові (структура, цілі, об'єкти і суб'єкти, завдання, фінансова підсистема, інформація, стратегія розвитку, персонал).

До суб'єктивної складової соціального захисту населення входять соціальне законодавство, спільні цінності, стиль діяльності навички персоналу, влада, культура організацій тощо. З цього моменту він перетворюється в особливий структурний елемент економічної системи і соціально-економічних процесів, що відбувається, в ній

в самостійний предметний світ.

Відособлення соціального захисту населення в самостійний елемент економічної системи означає появу сутнісної ознаки інституту – обмежень, котрі покликані структурувати взаємодії між людьми. Цю функцію виконує правова інфраструктура соціального захисту населення у вигляді законів, норм та механізмів, їх втілення в практику і контроль за дотриманням. Слід зауважити, що вона формувалася протягом досить тривалого історичного часу при активній участі держави.

Формальні інститути у взаємодії з неформальними визначають форми і межі людської діяльності у сфері соціального захисту населення, вносять елементи організованості в поведінку і дії об'єктів і суб'єктів цього захисту створюють можливості для регулювання соціально-економічних процесів. Відсутність таких обмежень, їх розмитість, невизначеність руйнує попередні стереотипи мислення і поведінки людей, породжує хаос в економічній системі і, відповідно, в соціальному захисті населення. Всі наступні етапи інституціоналізації соціального захисту населення будуть характеризуватися розвитком і формоутворенням обмежень в цій сфері, що проявляється у відособленні особливих видів діяльності, котрі спрямовані на надання певних послуг (соціальна допомога, соціальна підтримка тощо).

Змістовною стороною інститутів діяльності у сфері соціального захисту населення є сукупність певних дій, операцій, процедур, котрі забезпечують досягнення конкретного результату. Так, в українських селах тривалий час були поширені різноманітні форми господарської допомоги та взаємодопомоги. Особливою формою соціальної підтримки були наряди громади у випадку хвороби всіх членів сім'ї, коли їм необхідна допомога в догляді за дітьми, худобою та птицею, опаленні хати. Сюди також належать толоки, складчини, тобто спільна годівля та спільна заготівля кормів для худоби [3, с. 12-13].

На подальших етапах розвитку соціального захисту населення з'явилися такі інститути діяльності як різноманітні фонди соціального страхування. Для їх діяльності притаманне здійснення ряду операцій по акумуляції фінансових ресурсів і подальшому їх спрямуванні на потреби соціального захисту застрахованих осіб. Всі дії інститутів діяльності у сфері соціального захисту спрямовані на зменшення негативних наслідків ризиків різноманітного походження. Втягуючи в орбіту свого впливу значні маси населення країни, вони не тільки несуть значне функціональне навантаження по соціальному захисту, ай стають дієвим чинником її соціально-економічного розвитку.

Складовою частиною інституціоналізації соціального захисту населення є формування закладів, зайнятих практичною організацією його здійсненням, перш за все державних закладів, діяльність яких спрямована на управління цією сферою соціально-економічних відносин, становлення професійного статусу людей, що працюють в цій сфері, напрацюваннях внутрішніх правил управління їх діяльністю. Прикметною рисою цього процесу є те, що різноманітні форми соціального захисту населення, будучи неоднаковими в проявах, розвиваються у нерозривному зв'язку між собою і тому постають як одноцільні в суті.

Загальна логіка інституціоналізації соціального захисту населення відтворює загальноісторичний процес формування його складових від доринкових, де участь

держави в цьому захисті була спорадичною, не системною і не активною, до ринкових з активною участю держави в формуванні його складових, правових норм, які виконують функцію обмежень поведінки об'єктів і суб'єктів, впорядкування взаємодії між ними, а також відповідних механізмів захисту і контролю за їх дотриманням. Цим самим формуються інститути – регулятори, котрі складаються з ієрархії загальних і спеціальних законів, загальнодержавних і регіональних норм, формальних і неформальних правил.

Загальні закони регулюють відносини у сфері соціального захисту населення безвідносно до його специфічних характеристик (наприклад, основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Спеціальні регулятори представлені Законами України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”, “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, а також іншими нормативно-правовими актами.

Водночас важлива роль належить неофіційним обмеженням, котрі доповнюють і посилюють дію формальних інститутів. Вони охоплюють місцеві звичаї, традиції, панівні етичні норми поведінки тощо.

На основі викладеного доходимо висновку, що еволюція соціального захисту населення постає як процес інституціоналізації його складових внаслідок цього він отримує змістовну інституційну основу. Внаслідок цього він перетворився в значущий елемент економічної системи, що проявляється у його здатності задовольняти потреби у захисті від негативних соціально-економічних наслідків ризиків різного походження. Водночас складові цієї системи мають засоби задоволення цієї потреби, окреслюють їх форми, якісні характеристики, регулюють діяльність у сфері соціального захисту населення, заохочують відповідну очікуванням поведінку і обмежують ту, яка не відповідає їм, інтегрують дії, стосунки між індивідами, тим самим сприяють відтворенню суспільного виробництва.

Природний процес інституціоналізації соціального захисту населення в Україні на ринкових засадах був перерваний революційними подіями в Російській імперії. Внаслідок цього в нашій державі утвердилась радянська модель соціального захисту населення, котра ґрунтувалась на централізації фінансових ресурсів, які зосереджувались і витрачались за єдиними правилами [4, с. 29]. Фінансування цих витрат здійснювалось в основному з державного бюджету, з якого покривалось 67,3% витрат на пенсії і 47,8% витрат на інші соціальні трансферти [5, с. 13].

Трансформація адміністративно-командної економічної системи в напрямі формування ринкових відносин докорінно вплинула на зміну інституційної бази і моделі соціального захисту населення. Радянська модель соціального захисту поступово трансформується в один з варіантів її ринкової системи. Складовою частиною цієї трансформації є інституціоналізація системи соціального захисту населення на ринкових засадах. Це проявляється у роздержавленні соціального захисту населення і перерозподілі соціальної, економічної та юридичної

відповідальності за соціальний захист між державою та іншими суб'єктами. У сфері соціального захисту населення України створені фонди з кожного окремого виду соціального страхування, управління якими здійснюється на засадах трипартизму, де держава має брати участь як рівноправна сторона поряд із представниками застрахованих працівників і роботодавців. Ця тенденція проявляється також у розвиткові недержавних закладів освіти, медичних закладів, недержавних пенсійних фондів тощо. Держава залишає за собою загальний обов'язок щодо створення організаційно-правових умов для соціального захисту, а також здійснює безпосереднє фінансування державної соціальної допомоги і спеціального соціального захисту окремих категорій осіб.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати дослідження доходимо висновків, що інституціоналізація соціального захисту населення постає як процес формування сукупності інститутів різних за формою, але єдиних в своєму призначенні. В умовах трансформації соціально-економічних відносин попередньої системи здійснені важливі кроки по інституціоналізації загальних засад соціального захисту населення на ринкових засадах. Подальші дослідження проблеми цієї важливої складової соціально-економічних відносин в трансформаційному суспільстві вбачається в теоретичному обґрунтуванні та практичній апробації таких інститутів, які базувались на загальноцивілізаційних засадах, але з врахуванням особливостей нашого суспільства.

Використані джерела:

1. *Войтович С.* Проблеми соціальних інститутів у соціології // Соціологія:теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 2. – С. 151-165.
2. *Пригожин А. И.* Социология организаций. – М. : Наука, 1980. – 257 с.
3. Соціальний захист населення України : монографія / авт. кол. І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. М. В. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2009. – 184 с.
4. *Роик В.* Эволюция социальной защиты и формирование социального страхования // Человек и труд. – 2004. – № 8. – С. 17-23.
5. *Чехутова В. С. Митькина Т. В.* Финансовые ресурсы социального обеспечения. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 111 с.

Руженський Н. М. Институционализация социальной защиты населения: исторический контекст.

Определено содержательные характеристики институционализации социальной защиты населения. Представлено авторское видение процесса становления и развития институциональных форм социальной защиты населения в историческом контексте.

Ключевые слова: *институты, институционализация, социальная защита населения.*

Ruzhenskii N. The institutionalization of the social defence of the population : historical context.

In this article the content descriptions of the institutionalization of the population's social defence are defined. The authorial vision of the becoming process and the development of the institutional forms of the population's social defence are presented in the historical context.

Keywords: *institutions, institutionalization, social defence of the population.*